

בדין קיום שטרות

א. כ' הש"ך (סי' מ"ו סק"י) דהא דאמרינן קיום שטרות דרבנן, ואילו מן התורה נקטינן דעדים החתומים על השטר כאילו נחקרה עדותם בבי"ד, אין זה אמור אלא בחתימת יד עדים, אבל בכתיבת יד הלוה (לגבות מבני חורין) קיום שטרות הוי מן התורה. וטעמא דמילתא דהא דאמרינן דקיום שטרות אינו אלא מדרבנן הוא מפני דאמרינן שנעשה כמי שנחקרה עדותם בבי"ד, וזה שייך רק בחת"י עדים, שהקיום הוא על חתימת ידם ולא על מנה שבשטר, משא"כ בחת"י הלוה אישור הקיום הוא אישור החיוב, בזה לא אמרינן הכי, ע"כ הוי קיום מן התורה.

ובקצוה"ח (שם סק"ה) השיג עליו דכל עיקר הא דאמרינן דמה"ת לא חוששים לזיוף הוא משום דמירתת לזייף, ולא מצד שזה כנחקרה עדותם בבי"ד, חדא דהרי לדעת הרמב"ם כל עיקר דמהני עדות בשטר, אין זה אלא מתקנת, דמן התורה בעינן עדות דוקא מפיהם ולא מפי כתבם, ותו-גם לאידך ראשונים, הרי אילולא סברא זו דמירתת לזייף שמא יתגלה זיופו לא יתכן שמן התורה לא יחששו לזיוף, דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה והתורה אמרה דריכה דרכי נועם וכו'. וכיון שכן, הרי אותה סברא של מירתת, כשם שהיא שייכת לגבי זיוף חתימת העדים, כן היא שייכת בזיוף חתימת יד הלוה. עכת"ד.

ב. אך לפ"ז קשה באמת מה שבסוגיית הגמרא ריש גיטין (ג', א) בביטוס הסברא דמשום הכי מהני אמירת העד בפ"נ ובפ"נ לקיום הגט, לפי שמן התורה אמר ר"ל דנעשה כמי שנחקרה עדותם בבי"ד, הרי כל עיקר מימרתו של ר"ל נאמרה בירוש' לענין אם מודים העדים שזו חתימת ידם, אלא שאומרים מבודים היינו, כדציין זאת הר"ר אביגדר כ"ץ שיובא להלן מדבריו, וזהו כשאין הדיון על עצם חתימתם, אלא שרוצים לחזור בהם, בטענה מבודים היינו, שבוה שייך שפיר לומר שאין בידם לחזור מפני שכיון שהגיד וכו'. אבל כשהדיון הוא על אימות חתימתם, והספק שמא זיופו, באופן דמעולם לא העידו, מה שייך לזה מימרא זו שנעשה כמי שנחקרה עדותם, בעוד שהספק הוא שלא העידו כלל. ולזה עיקר הטעם משום דמירתת לזייף, וכנ"ל, וכמו שהסבירו הראשונים, א"כ עיקר הנימוק חסר מן הספר, ובמקום זה מובאים דברים שאין להם שום שייכות לנידון, וצ"ע.

ג. לזאת נראה מוכרח, דשאם אמנם הנימוק של מירתת ודאי הכרחי, אך לא סגי

בלעדי היסוד השני, שנעשה כמי שנחקרה עדותם, וכדלהלן.
כי הנה הר"ז ברור, דאם אמנם קיים רוב דאינשי דמירתתי שמא יתגלה
קלונם ברבים, אך מ"מ ודאי דאיכא מיעוט שאינם חוששים לזה ומנסים לתבוע
עפ"י חתימות מזויפות באופן דליכא למימר דאית בזה גדר "אנן סהדי", שאל"כ
גם מדרבנן לא היו חוששים לזיוף ולהצריך קיום. ובתוס' (גיטין שם, ב', א
ד"ה ואם) נוקטים טענה זו לגבי הבאים לגבות מיתומים ומלקוחות דודאי טענינן
להו מזויף "דאל"כ לא שבקת חיי לכל בריה", וא"כ אי"ז אלא רוב. והרי
לדעת שמוראל דנקטינן כות"י אין הולכין בממון אחר"ר.

ובתוס' ריש המניח (ב"ק כ"ז, א ד"ה ואיכא) כתבו, דאפילו אליבא דרב דס"ל
דהולכין בממון אחר הרוב במוכר שור לחבירו ונמצא נגחן. הכא מודה שיכול
המוחזק לומר למוציא, אעפ"י שהרוב מסייעך, לא תוציא ממני ממון, דקי"ל בנפשאי
שאני מן המיעוט. אבל בנמצא נגחן לא מצי אמר מוכר קי"ל בנפשך שאתה מן
המיעוט - - דאדרבא יאמר הלוקח למוכר אתה הטעתני, דקי"ל בנפשאי שאני מן
הרוב, וכי. תוכן הדברים שהטוען ברי, אין להוציא ממנו בטענה שהולכים
אחר הרוב. ובזה גם רב מודה, של"מ רוב להוציא מן המוחזק. א"כ כל כה"ג
במלוה הבא לגבות בשטר בלתי מקיים והלוה עומד וטוען ברי לי שהוא מזויף,
איך נוציא ממנו, בעוד הוא עומד וצווח שאני רואה בבירור שאתה מן המיעוט.
ובזה אין מחלוקת כלל.

ג. ולזאת נצרך צירוף האי כללא דר"ל שעדים החתומים על השטר נעשה כמי
שנחקרה עדותם בכי"ד. ותוכן הדברים, שקיום השטר אינו דיון על האמור בשטר
- כלומר, על מנה שבשטר, אלא מצטמצם באישור חתימת יד העדים גרידא,
ובזה אין ללוה מעמד כל שהוא, וע"כ גם כשעומד וצווח אין משיגים בו מעיקר
הדין. אלא שמאחר שחתי העדים מתקיימת, שוב לפנינו שטר תקף, שבזה קיים
הכלל דקי"ל ר"ל שנעשה כמי שנחקרה עדותם בכי"ד, ומעתה הוצאת הממון
באה ע"י עדות העדים, שנחשבת עדותם כנחקרה, אין הבע"ד הטוען כנגדם נאמן.
על כן מובן, מה שהוצרכה הגמרא ריש גיטין להביא המימרא דר"ל, כנ"ל,
שאיילולא כן לא היה מספיק בסברא של מירתת, במקום שצריך שני עדים, ורק
בצירוף הא דר"ל אמרינן שקיום שטרות מדרבנן.

ד. וא"ש לפ"ז דברי הש"ך שמחלק בין קיום כת"י העדים לקיום כת"י הבע"ד
עצמו, דהתם הדיון הוא ישירות על מנה שבשטר, ולא שייך שם לחלק בין הדין
על אישור החתימה לבין הדיון על התוכן המחייב שבחתימה, על כן קיים
כאן הכלל, שאין מוציאים ממון בכוח הסברא דמירתת גרידא, במקום שהטוען
ברי כנגדו, לכו"ע, ובזה קיום החתימה הוי דאורייתא.

וכבר הסתמך בקצוה"ח עצמו בחילוק זה שבין קיום כת"י עדים לקיום
כת"י הבע"ד בהסבר חילוקו של רב שרירא גאון לענין קיום החתימה ע"י
השוואה לחתימה בשני שטרות. שזה אינו אלא בגדר סימנים, ואין מוציאים
ממון ע"י סימנים, בעוד שקיום כת"י סגי גם בכה"ג "שאינ מעידים על הלוה,
אלא על העדים" (שם, סק"ח). אלא שהוא תולה את הדבר שם, מפני שקיום
שטרות הוא מדרבנן. ואילו הש"ך רואה חילוק זה גם לעיקר הדין, דוהו

נימוק לעצם ההלכה שקיום שטרות מדרבנן. (וע"ע מש"כ בקצוה"ח להלן ס"ק י"ח בהסתמכות על דברי ר' ירוחם, שהם ממש כדברי הש"ך).

ה. נזכיר"ב מצינו מחלוקת הראשונים וגדולי האחרונים בענין דשב"ע אין פחות משנים, אי סגי באנן סהדי. ודעת הריב"ש (מבוסס כנראה על דעת הר"ן שלהי גיטין) דאנן סהדי לא סגי, ונדרש העדאת עדים, ואעפ"י שכל עדותם אינה אלא על סמך האנן סהדי, מ"מ דוקא בעדים הוי לקיומי. ז"ל הריב"ש (סי' ו' בסופו): דבקטנה שלא מיאנה והגדילה ונשאת לאחר, אמר רב אינה צריכה גט משני, דכיון שהגדילה עם הראשון, מסתמא בעל לשם קידושין, דאין אדם שעושה בעילתו בעילת זנות. ואמרו בשם הרא"ה ז"ל דאפילו עדי ייחוד אינה צריכה, דכיון דאשתו היא, ועומדת תחתיו, כו"ע ידעי שנתייחד עמה ובא עליה, וזהו דעת יחיד, שכל הראשונים ז"ל כתבו שצריכה לעדי ייחוד. ועי' קצוה"ח סי' צ' שהביא התומים והסביר הב"ש עפ"י הר"ן, עיי"ש והוא בדומה למש"כ בהסבר הש"ך שלמרות שבסברת מירתת לחוד לא סגי להוצאת ממון, כשע"י הסברא יש כאן העדאת עדים, מחייבים הממון].

ו. והנה הש"ך (סי' הנ"ל סק"ט) הביא ממש"כ בהגהות המרדכי (סוף קידושין סי' תקס"ט) בשם הר"ר אביגדור כ"ץ שאם "בעל דבר אומר פסול הוא צריך קיום אף מדאורייתא", "דהא דקיום שטרות מדרבנן, היינו היכא דליכא הכחשה". וכי ראייה לדבר מדתקן זמן בגיטין (בפ"ד בגיטין דף י"ז) משום שמא יחפה על בת אחותו. ועתה מה הועילו, אכתי יחפה שייכתוב גט בעצמו ויחתום עדים כרצונו, אלא ש"מ כל היכא דאיכא הכחשה לא איתמר דר"ל. דאע"ג שגם האשה מודה לדבריו, ואין שם הכחשה, כיון דמוכחא מילתא דלהצלה עבר טענינן מזויף ומצריך קיום, דחשבינן כאילו יש שם הכחשה.

ובש"ך אמר לדחות רא"י זו דאדרבא כיון דמדאורייתא לא בעי קיום דלא חיישי' לזיוף, א"כ מהאי טעמא גופא, גם רבנן לא חשו להכי שיחפה על בת אחותו ויזייף, ע"כ.

ולענ"ד הוכחה אלימתא היא, דמה דנקטינן דמה"ת אין צריך קיום ולא חוששים לזיוף, אין זה אלא מפני שמירתת שמא יוכח זיופו, זה שייך רק כשיש לפנינו מי שנפגע ע"י העדות שבשטר, כגון הלוח שבאים להוציא ממנו, כשיודע שזה שקר ודאי ישתדל וימצא הוכחות שזה מזויף, אם ע"י עדים, וביותר - ע"י שימצא שטרות שבהם חתימות עדים אלה ויוכת ע"י השוואה של חתי"י שאין דומות לחתימתם שבשאר השטרות שאכן יש כאן זיוף. ע"כ אמרינן דמן התורה אין צריך קיום, שאם איתא שזה מזויף יוכיח זאת הנתבע. וכן הדבר באשה המוציאה גיטה וטוען הבעל שזה מזויף, אמרינן שקיום מדרבנן, שכן האשה חוששת שהבעל יוכיח זיופה. ולא כן בהא דשמא יחפה, שהבעל והאשה בעצה אחת, ואין מי שמעונין באופן ישיר להוכיח הזיוף, דודאי ל"ש לומר שגם העדים שראו שזינתה יטרחו להוכיח שהגט מזויף, והאשה חייבת מיתה או שבניה ממזרים, שהרי אין הם באים להעיד אלא על מה שראו עיניהם, ותו לא. בזה הוא, וכן בכל כה"ג הוא שחידש הר"א כהן, שי"ל שקיום שטר הוא מן התורה, כי לא מירתתי כלל לזייף, וכיון שיש מקום לחשש זיוף מצד שמא יחפה, יחייבו קיום מן התורה.

ז. אלא, שלכאורה, בעוד שהראי נראית נכונה לגוונא שי"ל דלא מירתת לזיוף, אך הרי הר"ר אביגדור, בא ללמוד מזה דוקא לענין שלפנינו כאן הלוה והבעל המכחישים ואומרים שזה מזויף, ובוזה הרי אמרו דמירתת לזיוף ובהסתמך על הא דאמרינן עדים החתומים כמי שנחקרה עדותם בבי"ד, ע"כ קיום אינו אלא מדרבנן, וזה שלא כהר"ר אביגדור צ"ל.

אף לעצם חידושו של הר"ר אביגדור, שכשעומד לפנינו הלוה והבעל וטוענים מזויף בכה"ג הקיום הוא מן התורה, הביא הש"ך שם חבילות ראיות נגדו, עיי"ש, והסיק להלכה דלא כוותי', דכל אותן קולות שהובאו בשו"ע שם לקיום שטרות מטעמא שכל הקיום אינו אלא מדרבנן, ישנן גם בבעל ולוה לפנינו. ודברי הר"ר אביגדור תמוהים מאד.

ויש להוסיף עוד על השגותיו, במש"כ שמה שאמרו בסוגיא דגיטין שקיום אינו אלא מדרבנן, הוא רק בבא לגבות שלא בפניו מיתומים ומלקוחות תמוה שהרי חזינן בתוס' שם (דף ב', א ד"ה ואם) שנסתפקו אם בבא לגבות שלא בפניו טענינן להו מזויף, ולדעתו, הרי עיקר תקנ"ח, לא היתה אלא בכגון דא.

כן יש להעיר מהא דאיתא בשו"ע (סעיף ה') מקיימין השטר אפי' שלא בפני בע"ד, ואפילו עומד וצווח אל תקיימוהו אין שומעים לו.

ומקור הדברים בסוגיא דב"ק (דף קי"ב, ב). וטעמא דמקיימים שלא בפני בע"ד, ושלא כמו דקיי"ל שם דאין מקבלים עדים אלא בפני בע"ד, מבואר משום דקיום שטרות אינו אלא מדרבנן. ונראה דהא דמסיק שם שהוא אפילו בעומד וצווח, הוא נמי בחודא מחתא שכל אותן קולות שנוהגים בקיום שלא בפני בע"ד, כמו כן הוא בעומד וצווח, דאל"כ היה צריך שיתבאר זאת בגמרא. ואילו לפי הר"ר אביגדור, הרי בעומד וצווח, הקיום הוא מן התורה.

ח. ובעוד שכל ההוכחות הן שלא כהר"ר אביגדור, ב"בית שמואל" (אה"ע"ז סי' קמ"א, ס"ג סק"ע) הוכיח מהרמב"ם והשו"ע שהעתיק דבריו דס"ל ג"כ כדעת הרי' אביגדור. והוא ממש"כ שם בשו"ע שליח המביא גט במקום שאין צריך לומר בפ"ג ובפ"ג נותנו לה ומתגרשת בו ונישאת, אעפ"י שאין מכירים חתימות העדים וכו'. ואם בא הבעל וערער, ואמר לא גרשתי מעולם, וגט שהובא לה מזויף הוא יתקיים בחותמיו. ואם לא נתקיים ולא נודעו עדיו כלל, תצא והולד ממזר שהרי אינה מגורשת.

ומקור הדברים ברמב"ם. והה"מ כ' בטעמו שנוקט שהולד ודאי ממזר "הואיל והבעל טוען ברי מזויף והיא אינה יודעת, אמרינן העמד אשה על חזקתה דהיא א"א לכן הולד ממזר ודאי. ושאר פוסקים ס"ל דהיא ספק מגורשת, והולד ספק ממזר."

והקשה ע"ז הב"ש :

למה הולד ממזר ודאי לדעת הרמב"ם או ספק ממזר לדעת שאר פוסקים, דהא קי"ל כר"ל דאמר עדים החתומים על השטר הוי כמו שנחקרה עדותם בבי"ד והקיום אינו אלא מדרבנן, א"כ ליכא כאן ספק דאורייתא אלא ספק דרבנן ועל מה שכו' הה"מ שהוא משום שהיא טוענת שמא תמה מהרמב"ם רפ"ב והטור בסי' קנ"ב ובשו"ע שם דכתבו כשהיא מביאה את הגט והבעל טוען

מזויף אינה מגורשת, ושם טוענת היא ברי ומ"מ מדאורייתא בטל. ע"כ דס"ל כהגהות מרדכי וכו' והיינו כדעת הר"ר אביגדור שהו"ד בהג"מ. בבית מאיר כ' ע"ז די"ל דלעולם הפסול הוא מדרבנן, אלא שאלמוהו רבנן ובטלו הגט בודאות. (והביא דוגמא לזה דשורפים תרומה טמאה מספק, אך משם אין ראוי כ"כ דכיון דממילא אסור באכילה, י"ל דלא חל ע"ז דין משמרת). ומ"מ לרמב"ם דהוי ממזר ודאי, ומותר במזורת א"כ הוי קולא.

בנתה"מ (סק"ה) כ' בטעמא דמילתא דהוא בגוונא "שלא נודעו עדיו כלל" כלשון הרמב"ם ושוי"ע דהיינו שאין שמות העדים מוכרים כלל, ולא כן בכל קיום שהעדים מוכרים אלא שאין ניכרת חתימתם, ודוקא בכה"ג אמרינן דקיום שטרות רק מדרבנן. אך ג"ז קשה, חדא דבסי' קנ"ב (סי"א) באשה שהביאה גיטה ולא נתקיים בחותמיו, לא הוזכר התנאי שלא נודעו עדיו כלל. ועוד שא"כ אמאי הושמט עיקר ההלכה, כשהעדים אמנם ידועים, אבל לא ברור אם זוהי חתימתם, מאחר שלא נמצא לו קיום. ע"כ נראה דהמדובר הוא כפשוטו - שלא הוכרו החתימות ומש"כ "ולא נודעו עדיו כלל" יתכן שהכוונה שאילו הי' נמצא אמנם קיום, אך לא קיום החספיק (כגון שהי' קיום מתוך שטר אחד, ולא משנים, כנדרש, וכן כל כיו"ב). שאילו הי' לזה קצת קיום כי אז לא הי' הולד ממזר ודאי. ומכל מקום הדברים עולים בד בבד עם האמור בהגהות מרדכי, וכמש"כ הב"ש. א"כ צ"ע ביישוב הדברים.

ט. והנ"ל דמה דחידש הר"ר אביגדור וכן מה ששמענו בדעת הרמב"ם כדכ"ב הב"ש דכשהבעל לפנינו וטוען מזויף דבכה"ג יש בו דין קיום מה"ת, וכך שלא נמצא לו קיום הולד ודאי ממזר, וכן בעובדא דהרר"א דהאשה בחזקת פנוי ומותרת להנשא לעלמא, הדברים אמורים, רק בכה"ג לאחר תקניח שהצריכו קיום ולא נמצא דאז מחזקינן לשטר בחזקת מזויף. שהרי בהא דעובדא דהגה"מ מדובר כשהקיום שהי' על שטר עדות הקידושין היה בו פסול, באופן שאין לו קיום, והמחזיק בשטר לא המציא קיום אחר כשר כדין. וכן בהא דהרמב"ם דהבעל מערער על הגט והאשה לאחר שהצריכה קיום כדין, מכוח קיום שטרות מיהת מדרבנן, לא מצאה לו קיום. רק בכגון דא אמרינן דהשטר מזויף.

וזה, כאמור, מכיון שחכמים הצריכו קיום ולא נמצא, הריז מוכיח שהוא מזויף, דמעיקר הדין חן התורה דאמרינן שהמוציא שטר עם הדימת עדים הוי כנחקרה עדותם ואין צריך קיום, וזהו גם כשהבעל והלוה לפנינו ישיית שהוא מזויף. והיינו טעמא דמילתא, דמכוח הסברא דמירתת, אין מצריכים קיום, היינו דאמרינן דמנחיים, שאילו היינו מטילים עליו חובת קיום ודאי הי' מוצא, מכיון שמצד הסברא דמירתת לזיף, החתימה אמת, ע"כ היה מוצא קיום, אם מצד עדים מכירים או מכוח השוואת שטרות. ומה"ט גופא אנו פוטרם אותו, וניתנת האפשרות בידי הלוה להוכיח את זיפו, ע"י הוכחה שאין החתימות דומות, או ע"י עדים.

יא. ברם, לאחר שחייבו חכמים את המוציא שטר וכן האשה כשיש כאן ערעור, להמציא קיום, אמרינן דאי איתא שהחתימות אמת, לא יתכן שלא תמצא להם קיום.

אם ע"י עדים המכירים, ואם ע"י השוואת חת"י משטרות אחרים. ומכיון שלא נמצא קיום, ש"מ שהשטר מזויף, ע"כ לא יכלו להמציא קיום כי לא רצו להוכיח ע"י השוואת שטרות, דאז היה מוכח זיופו. ואם יטען הטוען, לא כי, אלא מה שלא נמצא קיום, כי עדים אלה מעולם לא חתמו על שטר אחר כל שהוא, ולכן מה"ט גם אין מי שמכיר חתימתם, הרי זה גופא מערער את יסוד הנאמנות של שטר, שהוא משום דמירתת, שמא יוכח זיופו, שהרי בכהאי גוונא אין כל מציאות להוכיח זיופו, כיון שהללו לא חתמו מעולם, וממילא אין אפשרות הוכחה ע"י השוואה. וכל עיקר לא אמרנו שאי"צ בקיום חתימות מן התורה, אין זה אלא משום שדרכם של בני"א לחתום גם במקומות אחרים, דמשו"ה מירתת, אבל לפי טענתו הוא, הרי אין כאן מקום להיות מירתת. ודו"ק.

וא"ש מה שהביא הר"ר אביגדור הרא"י מהא דשמא יחפה וכו' דהוטבר לעיל שגם שם אין הסברא דמירתת קיימת, כי מיהו שיהא מעונין לחפש הוכחות בכדי להוכיח שהגט מזויף, בגוונא שגם הבעל וגם האשה מעונינים כאחד שלא לרועע הגט, וכנ"ל.

יב. ולפ"ז מסולקות כל הראיות שהביא הש"ך נגד הר"ר אביגדור, וכן ל"ק מה שהקשינו ממ"ש בגמרא ובשו"ע דמקיימים השטר גם בעומד וצווח, דאם איתא שהוא מזויף יש ביד הלוח להוכיח ע"י השוואת שטרות אחרים, ע"כ ודאי מירתת, ומה"ט גופא לא מצריכים למלוה לקיים השטר. וזהו כשעכ"פ המלוה מביא עדים (לפי כל הקולות שהקילו בקיום השטר מדרבנן). אך בדנקיט שטר שאינו מקויים, שאינו מוצא שום קיום, הדבר מוכיח ששקר בימינו. וזהו דינו של הר"ר אביגדור שמוצא, כאמור, חיזוקו ברמב"ם.

וא"ש שהסמ"ע הביא דהגה"מ להלכה, בניגוד לש"ך שדחה דבריו מכל וכל. ודו"ק בכל הנ"ל.